

Ольга НЕГРІЙ,

асистент кафедри дошкільної освіти і соціальної роботи
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького,
вул. Наукового містечка, 59,
72312, Запоріжжя, Україна

<https://orcid.org/0000-0002-5423-0448>
olganegriy19@gmail.com

ПЕДАГОГІЧНЕ СУПРОВОДЖЕННЯ ДИТИНИ РАНЬОГО ВІКУ, ПОСТРАЖДАЛОЇ ВНАСЛІДОК НАДЗВИЧАЙНОЇ СИТУАЦІЇ: ПРИНЦИПИ ТА МЕХАНІЗМИ

У статті автор розглядає принципи та механізми педагогічного супроводження дітей раннього віку, які постраждали внаслідок надзвичайних ситуацій, зокрема повномасштабної війни в Україні. Зроблено акцент на важливості своєчасної педагогічної підтримки як чинника стабілізації емоційного стану дитини раннього віку та відновлення її базового відчуття безпеки. У дослідженні визначено ключові принципи педагогічного супроводження дітей раннього віку, постраждалих внаслідок надзвичайних ситуацій: індивідуальний підхід, безумовна підтримка, партнерська взаємодія з родиною, а також послідовність і цілеспрямованість педагогічного впливу. Представлені принципи педагогічного супроводження дітей раннього віку, постраждалих внаслідок НС було розроблено та апробовано в межах участі у міжнародному проєкті «Emergency Early Childhood Development Support for Ukrainian Refugees» (ECDUR), ініційованому та реалізованому UNICEF у партнерстві з Європейською асоціацією постачальників послуг для осіб з інвалідністю (EASPD) у період з грудня 2022 по грудень 2023 років з національними координаторами «Imago Foundation» (Польща) та «FONSS» (Румунія). Запропоновано ключові механізми реалізації педагогічного супроводу дітей раннього віку, постраждалих внаслідок НС в закладах дошкільної освіти та вдома (батьками або особами, які їх замінюють). Подається авторське бачення дефініції «педагогічне супроводження дитини раннього віку, постраждалої внаслідок надзвичайної ситуації» як цілеспрямованого процесу створення безпечного, підтримуючого та розвивального освітнього середовища, що сприяє емоційній стабілізації, формуванню довіри до світу та гармонійному розвитку дитини. Практичне значення дослідження полягає у можливості використання результатів у діяльності педагогів ЗДО, психологів, соціальних працівників, батьків або осіб, які їх замінюють з метою формування ефективної системи підтримки дітей раннього віку в умовах НС.

Ключові слова: ранній вік; дитина раннього віку; педагогічне супроводження; педагогічна підтримка; надзвичайна ситуація; воєнні дії.

Вступ. Основними засадами державної політики України у сфері освіти дітей раннього віку є забезпечення рівного доступу до якісних освітніх послуг для кожної дитини, створення умов для виявлення й розвитку її здібностей, інтересів та індивідуальних потреб. Актуальні підходи до розуміння унікальності раннього віку дитини визначають потребу в уважному та науково обґрунтованому вирішенні проблем, пов'язаних із періодом раннього дитинства, відповідно до сучасних освітніх і суспільних запитів. Адже ранній вік відіграє ключову роль у психічному, фізичному та особистісному становленні дитини, характеризуючись

підвищеною чутливістю до педагогічного впливу (Іщенко, 2021).

Варто зазначити, що законодавство України визначає обов'язок держави сформувати здорове, безпечне й спеціальне освітнє середовище, у якому дитина може гармонійно розвиватися відповідно до своїх вікових та психофізіологічних особливостей.

У Законі України «Про освіту» поняття «здорове освітнє середовище» трактується як сукупність умов, заходів і правил у закладі освіти, що спрямовані на формування культури здорового способу життя; передбачає зміцнення фізичного та психоемоційного стану здобувачів освіти (вихованців) в умовах без-

пеки, зокрема шляхом організації оптимального розподілу рухової активності, фізичних та інтелектуальних навантажень і відпочинку, забезпечення психологічного чи психолого-педагогічного супроводу (Стаття 1).

Поряд із цим, Закон України «Про освіту» визначає поняття «спеціальне освітнє середовище» як сукупність спеціальних умов, форм, методів і засобів навчання та виховання, що включають спеціальне кадрове забезпечення, адаптований дизайн освітнього простору, спеціальне обладнання, допоміжне устаткування, програмне забезпечення, технічні засоби, спеціальні навчальні матеріали (Закон України «Про освіту», 2017). Створення здорового та спеціального освітнього середовища набуває особливої важливості в контексті роботи з дітьми раннього віку, адже саме даний віковий період є критичним для формування емоційної стабільності, почуття безпеки, розвитку базових навичок соціальної взаємодії та адаптації до навколишнього середовища. Відповідно до Закону України «Про дошкільну освіту» Статті 6 дитина раннього віку – це дитина віком від одного до трьох років (Закон України «Про дошкільну освіту», 2025).

На виконання Закону України «Про дошкільну освіту» в Україні діє Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти), який визначає зміст освітньої діяльності, принципи організації освітнього процесу та очікувані результати розвитку дітей раннього та дошкільного віку. У БКДО приділяється значна увага інтеграції процесів навчання і виховання, гармонійному поєднанню родинного та суспільного впливу, а також узгодженості взаємодії між сім'єю та іншими учасниками освітнього процесу. Політика БКДО передбачає дотримання принципу наступності між дошкільною та початковою освітою, світський характер освітнього процесу в державних і комунальних закладах освіти, дитиноцентричний підхід та орієнтацію на особистість дитини. Освітній зміст, рівень і обсяг знань мають відповідати віковим особливостям і стану здоров'я дітей на етапі раннього та дошкільного розвитку (Базовий компонент, 2021).

Зазначені принципи державної освітньої політики окреслюють стратегічний напрям розвитку системи раннього виховання, у центрі якої перебуває дитина раннього віку з її унікальними потребами, особливостями розвитку та правом на якісну освіту та підтримку. Особливої актуальності дані засади набувають у контексті забезпечення належного педагогічного супроводження дітей ран-

нього віку, постраждалих внаслідок НС (зокрема повномасштабної війни).

Слід зауважити, що у чинному законодавстві України окремого визначення поняття «педагогічне супроводження» не виділено. Натомість в Законі України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» є термін «психолого-педагогічний супровід», який визначається як системна діяльність практичного психолога та корекційного педагога, спрямована на створення комплексної системи клініко-психологічних, психолого-педагогічних і психотерапевтичних умов (Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю...», 2006). А в Законі України «Про освіту» термін «психолого-педагогічний супровід» визначається як комплексна система заходів з організації освітнього процесу та розвитку дитини, передбачена індивідуальною програмою розвитку (Закон України «Про освіту», 2017).

Враховуючи, що у чинному законодавстві України закріплено поняття психолого-педагогічного супроводу, а окремого визначення педагогічного супроводження немає, ми вважаємо за доцільне розглядати педагогічне супроводження дитини раннього віку, постраждалої внаслідок НС як процес, покликаний забезпечити адаптацію дитини до нових умов, створити відчуття безпеки, відновити довіру до дорослого, підтримати емоційну стабільність та сформулювати умови для гармонійного розвитку. У даному контексті важливим науковим завданням є визначення принципів та механізмів ефективного педагогічного супроводження дитини раннього віку, постраждалої внаслідок надзвичайної ситуації, зокрема повномасштабної війни в Україні.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та визначення принципів і механізмів педагогічного супроводження дитини раннього віку, яка постраждала внаслідок надзвичайної ситуації, з урахуванням її вікових, емоційних та психофізіологічних особливостей.

Аналіз останніх досліджень з питання педагогічного супроводження дітей раннього віку постраждалих внаслідок НС є недостатньо вивченим у сучасній українській науковій літературі. Однак у працях низки дослідників розкриваються окремі аспекти даної проблематики.

Зокрема, науковці С. Бурсова, Т. Гурковська, І. Купіна, О. Скоробогатова, О. Шадюк, М. Щербакова та ін., розглядають напрями адаптації дітей раннього віку в закладах дошкільної освіти в умовах воєнного стану.

О. Скоробогатова описала рекомендації щодо здійснення дошкільної освіти в період

дії правового режиму воєнного стану в Україні. Методичні рекомендації складаються з чотирьох розділів, що включають інформацію про: організацію освітнього процесу в закладі дошкільної освіти під час дії правового режиму воєнного стану (очний, дистанційний, змішаний); особливості організації освітнього процесу на різних рівнях освіти; рекомендації щодо участі інститутів післядипломної педагогічної освіти, керівників, вихователів та батьків у забезпеченні якості дошкільної освіти в умовах війни; корисні покликання для педагогів і батьків щодо роботи з дітьми у воєнний час (Скоробогатова, 2024).

Огляд наукових розвідок О. Шадюк дозволяє означити педагогічні умови адаптації дітей раннього віку до ЗДО в умовах воєнного стану, а саме: надання допомоги сім'ям в період адаптації; організація роботи з психологічної освіти педагогів ЗДО щодо проблеми адаптації дітей; систематичне залучення дітей раннього віку до спеціальних форм роботи по підвищенню рівня їх адаптації (Шадюк, 2025, с. 139).

Вітчизняні науковці, Т. Гура, Л. Завацька, Л. Зданевич, М. Науменко, О. Половіна, О. Рома досліджували різні питання патронажу (соціально-педагогічного, психолого-педагогічного) сімей, які перебувають або є ризик опинитися в складних життєвих ситуаціях підкреслюючи важливість системного підходу до підтримки родин та дітей (Завацька, 2011; Зданевич, 2013; Половіна, Науменко, 2025).

Сучасні українські науковці О. Половіна, І. Кондратець та Т. Шинкар в педагогічній діяльності зазначають, що психолого-педагогічний супровід розвитку дітей раннього віку – це особливий феномен, який поєднує в собі ознаки, власне, «супроводу» (підтримка, взаємодія, діяльність, співтворення, співпереживання) та системи психолого-педагогічних умов, що максимально сприяють успішному особистісному розвитку кожної дитини раннього віку в тісній взаємодії з педагогом (Половіна, Кондратець, Шинкар, 2023).

У цьому контексті О. Половіна та М. Науменко (2025) досліджували питання педагогічного патронажу сімей, о мають дітей раннього віку, роблячи акцент на необхідності створення безпечних умов та підтримки дітей раннього віку, що перебувають у підвищеній вразливості внаслідок суспільно-політичної кризи в Україні. Науковці визначили, що педагогічний патронаж сімей з дітьми раннього віку сприяє формуванню батьківської відповідальності та підвищує рівень поінформовано-

сті з питань захисту дитини раннього віку (Половіна, Науменко, 2025, с. 86).

Узагальнюючи наведене, можна констатувати, що попри увагу вітчизняних науковців до соціально-педагогічного патронажу сімей з дітьми раннього віку, саме педагогічне супроводження дітей раннього віку у складних життєвих обставинах в Україні залишається недостатньо вивченим, що визначає наукову актуальність і необхідність подальшого дослідження принципів та механізмів реалізації.

Виклад основного матеріалу. Сучасні суспільні реалії у світі, зокрема геополітичні та соціально-політичні зміни, зростання кількості надзвичайних ситуацій природного, техногенного та соціального характеру (зокрема воєнні дії), призводять до значного збільшення числа дітей, які зазнають психічного, фізичного та емоційного травмування в ранньому віці. Варто зазначити, що діти раннього віку є особливо вразливими до впливу стресових подій через незрілість нервової системи, недостатню сформованість механізмів саморегуляції та емоційного досвіду.

У контексті глобальних викликів особливого значення набуває ситуація в Україні, де тривала невизначеність та нестабільність спричинили додаткове загострення соціальних ризиків. Події останніх років, зокрема збройна агресія російської федерації та пандемія COVID-19, зумовили суттєві соціальні, демографічні й економічні трансформації, що істотно позначилися на рівні та якості життя населення. Воєнні дії, вимушена масова міграція, тимчасова окупація частини територій України, а також політика насильницької асиміляції та милітаризації з боку рф створили нову соціальну реальність, яка впливає на емоційний стан громадян, їхню активність та життєві орієнтири (Концепція Державної цільової соціальної програми, 2025).

З метою забезпечення чіткого визначення надзвичайних ситуацій та порядку їх класифікації в Україні, Міністерством внутрішніх справ України було видано Наказ «Про затвердження Класифікаційних ознак надзвичайних ситуацій» (2018), який затверджує класифікаційні ознаки надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру.

Зокрема техногенні надзвичайні ситуації – це пожежі, вибухи, аварії на транспорті, аварії на підприємствах промисловості та енергетики, викиди небезпечних речовин, аварії на атомних і радіаційних об'єктах, а також надзвичайні події, пов'язані з інфраструктурою життєзабезпечення населення (водопостачання, тепlopостачання, електропостачання). Природні надзвичайні ситуації – це землетру-

си, повені, паводки, снігові лавини, сильні вітри, град, морські явища, масове пошкодження посівів сільськогосподарських культур, а також погіршення життєзабезпечення населення через руйнування транспортної та інженерної інфраструктури.

Важливим є те, що Наказ скасовує попередній нормативний акт Наказ Міністерства надзвичайних ситуацій України (2012), що регламентував аналогічні класифікаційні ознаки. Нові класифікаційні ознаки враховували сучасні ризики, зміни технологічного та природного середовища, а також міжнародні стандарти управління надзвичайними ситуаціями (Наказ «Про затвердження Класифікаційних ознак надзвичайних ситуацій», 2018).

В Україні існує чітко визначена законодавча база, що регламентує суспільні дії держави та органів влади у ситуаціях загроз. Зокрема, законодавство передбачає два окремих особливих правових режими – надзвичайний стан і воєнний стан, кожен із яких має власні підстави, мету та механізми реалізації.

Відповідно до Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану», надзвичайний стан визначається як особливий правовий режим, що тимчасово вводиться в Україні або в окремих її місцевостях при виникненні надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру або у разі спроби насильницької зміни конституційного ладу. Закон наголошує на тому, що метою його введення є усунення загрози життю і здоров'ю громадян, відновлення правопорядку, нормалізація умов життєдіяльності населення та забезпечення функціонування органів державної влади (Стаття 1; Стаття 3). Надзвичайний стан вводиться виключно у разі реальної загрози, яка не може бути усунена іншими способами та передбачає тимчасові обмеження конституційних прав громадян, проте лише в обсязі, необхідному для запобігання небезпеці (Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану», 2000).

Натомість воєнний стан, визначений Законом України «Про правовий режим воєнного стану» є особливим правовим режимом, що запроваджується у разі збройної агресії або реальної загрози нападу, небезпеки державній незалежності та територіальній цілісності України (Стаття 1). Закон передбачає надання військовому командуванню і військовим адміністраціям повноважень, необхідних для відсічі агресії та захисту національної безпеки, а також можливість тимчасового обмеження певних конституційних прав з огляду на потреби оборони. На відміну від надзвичайного стану, воєнний стан напряду

пов'язаний із необхідністю здійснення оборонних заходів і забезпечення функціонування військового командування (Закон України «Про правовий режим воєнного стану», 2015).

Після початку повномасштабної збройної агресії російської федерації 24 лютого 2022 року в Україні було введено правовий режим воєнного стану, який діє і нині. У той самий час Верховна Рада також запровадила режим надзвичайної ситуації на всій території України (окрім Донецької та Луганської областей, де тривав режим ООС). Отже українські родини, у тому числі ті, які виховують дітей раннього віку, фактично перебувають у подвійному полі правових обмежень і регуляцій, спричинених масштабними загрозами безпеці населення.

У контексті актуальних викликів, спричинених війною, Міністерство освіти і науки України розробили комплекс методичних рекомендацій для працівників закладів дошкільної освіти, а саме: «Методичні рекомендації щодо здійснення освітньої діяльності з питань дошкільної освіти на період дії правового режиму воєнного стану», «Щодо здійснення заходів захисту вихованців під час освітнього процесу в умовах воєнного стану та надзвичайної ситуації», «План дій вихователя закладу дошкільної освіти у випадку надзвичайної ситуації».

Зазначені методичні рекомендації охоплюють: організацію освітнього процесу у закладах дошкільної освіти різних форм (очної, дистанційної, змішаної); участь інститутів післядипломної педагогічної освіти, керівників, вихователів та батьків у забезпеченні якості дошкільної освіти; систематизацію ресурсів та корисних матеріалів для роботи з дітьми та батьками в умовах війни; організацію психологічної та методичної підтримки педагогічних працівників; інклюзивну організацію освітнього процесу та адаптацію дітей із особливими освітніми потребами; встановлення ефективних систем комунікації між педагогами, дітьми та батьками, зокрема через онлайн-платформи та соціальні мережі; забезпечення безпечного соціально-освітнього простору, підтримку емоційного та фізичного здоров'я дітей, розвиток їхніх навичок безпечної поведінки та стресостійкості (Лист «Про рекомендації для працівників закладів дошкільної освіти...», 2022).

Варто зазначити, що орієнтиром для розвитку сучасної системи дошкільної освіти в Україні є «Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку» (2020). У Концепції визначено, що метою якісної освіти дітей є забезпечення гармонійного фізичного, психічного,

розумового та духовно-морального розвитку особистості дитини, зміцнення її фізичного й психічного здоров'я, виховання ціннісного ставлення до себе та навколишнього світу, а також формування механізмів соціалізації, творчого самовизначення й саморозвитку в різних умовах життєдіяльності.

За Концепцією виховання, навчання та розвитку дітей раннього віку здійснюється в родині, закладах дошкільної освіти та закладах неформальної дошкільної освіти різних типів та форм власності. А система дошкільної освіти охоплює наукові та методичні установи, які досліджують проблеми раннього дитинства та здійснюють розроблення його науково-методичного супроводу; органи управління, що здійснюють організацію і контроль за діяльністю ЗДО в тісному взаємозв'язку з іншими суб'єктами дошкільної освіти (родина, громада, заклади неформальної освіти, медичні установи). Цінним є те, що в Концепції чітко зазначено, що суттєвою прогалиною сучасної дошкільної освіти України є відсутність системи суспільних впливів на ранній розвиток дитини від народження до трьох років (Концепція освіти дітей раннього..., 2020). Безумовно, наявний стратегічний документ не враховує радикальних змін суспільно-політичного та гуманітарного контексту, спричинених повномасштабною війною. Саме тому виникла необхідність розширити зміст педагогічного супроводу дітей раннього віку, які постраждали внаслідок надзвичайних ситуацій (повномасштабна війна).

Важливо підкреслити, що представлені принципи та механізми педагогічного супроводження дітей раннього віку, які постраждали внаслідок надзвичайних ситуацій, були розроблені та апробовані у межах міжнародного проєкту «Emergency Early Childhood Development Support for Ukrainian Refugees» (ECDUR) зокрема завдяки роботі автора як тренера раннього розвитку дитини у надзвичайних ситуаціях (Emergency Early Childhood Development Response Trainer) та ментора. Проєкт реалізовувався UNICEF у партнерстві з Європейською асоціацією постачальників послуг для осіб з інвалідністю (EASPD) у період з грудня 2022 по грудень 2023 року за участі національних координаторів «Imago Foundation» (Польща) та «FONSS» (Румунія).

Аналіз існуючих наукових розвідок та результати наукового пошуку дозволили сформулювати авторське визначення досліджуваного феномену в такому дефінітивному контексті: педагогічне супроводження дитини раннього віку, постраждалої внаслідок НС – це цілеспрямований процес організації освітньо-

виховного та розвивального середовища, який забезпечує створення умов для емоційної стабілізації, відновлення відчуття безпеки, формування довіри до світу та дорослих, сприяє гармонійному психічному, соціальному та когнітивному розвитку дитини через ігрову діяльність та комунікацію у партнерстві з батьками та іншими значущими дорослими.

Виділяємо наступні принципи педагогічного супроводу дітей раннього віку, постраждалих внаслідок НС з прикладами практичної реалізації в межах міжнародного проєкту ECDUR:

1. Індивідуалізація освітньої взаємодії – у кожної дитини раннього віку свій унікальний досвід переживання травматичної ситуації, що визначає специфіку її адаптації, темп емоційного відновлення та потреби у підтримці. Педагог має уважно спостерігати за поведінковими реакціями дитини раннього віку, враховувати її поточний емоційний стан, форму прив'язаності, рівень соціальної зрілості, щоб уникнути надмірного тиску чи стимулювання.

Приклади: проведення «індивідуальних міні-сесій» (5-7 хвилин) для встановлення контакту та оцінки емоційної реакції дитини перед груповими заняттями; використання індивідуальних «сенсорних наборів» (м'ячики, антистрес-матеріали, тактильні іграшки) відповідно до потреб дитини; адаптація тривалості та темпу діяльності залежно від поведінкових сигналів педагога зменшував інтенсивність або змінював тип активності при ознаках перевантаження.

2. Безумовна підтримка та прийняття – полягає у створенні атмосфери доброзичливості, спокою, стабільності. У контексті травмуючих переживань дитина потребує відчуття емоційної безпеки, яка забезпечується передбачуваністю поведінки дорослого, сталістю режиму дня, повторюваністю ритуалів та послідовністю у діях.

Приклади: введення щоденного «ритуалу початку заняття»: коло привітання, пісенька або вірш, що відтворювалися щоразу однаково; використання «карти емоцій» для позначення власного стану, яку дитина обирала разом із педагогом; організація «безпечного куточка» з м'якими матеріалами, де дитина могла побути наодинці та заспокоїтись.

3. Налагодження партнерської взаємодії з родиною дитини – батьки або особи, які їх замінюють є джерелом емоційної підтримки та безпосередніми учасниками процесу відновлення. При цьому педагог інформує родину про особливості реагування дитини раннього віку на освітню діяльність та надає методичну допомогу, рекомендації, проводити індивідуа-

льні та групові консультації щодо створення сприятливого середовища вдома. Надзвичайно важливо підтримувати родину, уникати звинувачень чи оцінювання її дій, натомість пропонувати ресурси та стратегії для емоційної підтримки дитини.

Приклади: проведення коротких «родинних брифінгів» після занять із поясненням, які вправи допомогли дитині та що можна повторювати вдома; розроблення пам'яток для батьків із простими техніками стабілізації («дихання животиком», «обійми-метелики»); організація сімейних майстер-класів, де батьки разом із дітьми виконували сенсорні та ігрові вправи.

4. Системність та цілеспрямованість педагогічного впливу – супровід не може бути фрагментарним або випадковим. Він повинен мати чітку структуру, етапність, узгодження між усіма учасниками освітнього процесу. залучення фахівців суміжних галузей: практичних психологів, логопедів, соціальних педагогів, медичних працівників – дозволяє реалізувати міждисциплінарний підхід і комплексну підтримку дитини.

Приклади: створення спільних команд педагогів і психологів для планування циклів занять; використання індивідуальних «карт спостереження», які щотижнево заповнювали різні фахівці; реалізація «стабілізаційних модулів», що включали ігрові, сенсорні та комунікативні завдання.

5. Навчання та розвитку через ігрову діяльність – використання ігрових, творчих та комунікативних практик як природного середовища для відновлення та навчання. Навчання через гру – це про безперервність, об'єднувати дитячі сфери життя – дім, школу та навколишній світ і робити це знову і знову протягом тривалого часу (С. МакКей, директор з викладання та навчання в дитячому музеї Портленда). Гра є провідним видом діяльності дитини раннього віку та основним механізмом її навчання й розвитку.

Дослідження нейронауки підтверджують, що саме завдяки ігровій взаємодії з дорослими дитина отримує збагачений досвід, необхідний для формування мозкових зв'язків, розвитку мовлення, емоційної сфери та соціальних навичок. Ігрова діяльність – це природний і водночас найефективніший спосіб організації педагогічного супроводу дітей раннього віку, особливо тих, що пережили травматичний досвід (Навчання через гру..., 2017).

Приклади: проведення «емоційних ігор» («відчуй емоцію», «знайди пару настроїв», «емоційні маски»); застосування сенсорних практик (гра з водою, піском, крупами, кіне-

тичною піною); використання «терапевтичних ігор» із сюжетами про безпеку, стабільність, сім'ю, які допомагали дитині проживати емоції через рольові сценарії; впровадження моделі «навчання через гру» LEGO Foundation: свобода вибору, активне дослідження, радість, взаємодія з дорослим.

Варто зазначити, що в межах педагогічного супроводження дитини раннього віку виокремлюємо ключові механізми реалізації, а саме: організаційно-методичні, психолого-педагогічні та комунікаційні.

1. Організаційно-методичні механізми передбачають адаптацію освітнього середовища відповідно до потреб дитини раннього віку. Зокрема, йдеться про облаштування безпечного, емоційно комфортного простору, використання стабільного режиму дня, застосування ігор, які не викликають сильного збудження або тривоги. У закладі дошкільної освіти мають бути створені «зони спокою», які допоможуть дитині усамітнитися, за потреби відпочити, відновити внутрішню рівновагу та повернутися до режимних моментів групи.

2. Психолого-педагогічні механізми включають використання розвивальних та терапевтичних форм діяльності. Особливу роль відіграють сенсорні ігри, арттерапія, казкотерапія, елементи тілесно-орієнтованих практик, які сприяють невербальному вираженню переживань та зниженню рівня тривожності. Значущим є залучення дитини до спільної гри з дорослим і з однолітками, що формує довіру, повертає навички взаємодії, забезпечує можливість прожити травматичний досвід у безпечному форматі гри. У доповіді Американської академії педіатрії наголошується на необхідності та важливості гри заради сприяння здоровому розвитку дитини, особливо для тих дітей раннього віку, що живуть у бідності, де доступ до безпечного ігрового досвіду може бути недостатнім або обмеженим (Zosh, Hopkins, Jensen, Liu, Neale, Hirsh-Pasek, Solis, & Whitebread, 2017).

3. Комунікаційні механізми охоплюють побудову стабільних, підтримуючих відносин між дитиною та педагогом, педагогом і родиною, дитиною й однолітками. Саме у процесі комунікації формуються ключові умови для відновлення соціальних зв'язків та емоційної стабільності. Постійний діалог з родиною, спільне планування дій, рефлексія результатів супроводу дозволяють забезпечити єдність виховних впливів та підвищити їхню ефективність.

Також в процесі дослідження особливостей організації педагогічного супроводження дітей раннього віку, постраждалих внаслідок НС

виокремлюємо наступні педагогічні умови, які сприяють емоційній стабілізації дитини в умовах ЗДО та вдома:

1. Створення емоційно безпечного середовища – для дитини раннього віку надзвичайно важливим є відчуття емоційної безпеки у щоденному середовищі, що формується завдяки повторюваним подіям і ритуалам, які створюють цикл стабільності та передбачуваності, тобто своєрідний емоційний каркас, що дарує дитині відчуття комфорту й довіри. А. Маслоу у своїй ієрархії людських потреб виокремив потребу у безпеці, порядку й захищеності як одну з базових для повноцінного розвитку особистості.

2. Застосування ігрових форм діяльності – це провідний метод у роботі з дітьми раннього віку. Ігрова діяльність дитини не є спонтанною, а виникає та розвивається поступово в контексті спільної активності з дорослим, саме дорослий виступає провідником у засвоєнні ігрових дій, формує розуміння ролей, правил і сценаріїв, що лежать в основі гри (Кравцова, Смирнова, Поніманська, Трифонова, 2022).

3. Розвиток емоційного наслідування (емпатії) – здатності розуміти та емоційно відгукуватися на стан інших – у ранньому віці закладається не через пояснення, а через дію, спільний досвід, емоційно забарвлену гру. Особливо актуальним є для дітей раннього віку, які зазнали емоційної травми: через гру вони не лише виражають власні почуття, а й вчаться бачити й проживати почуття інших.

4. Активна участь родини в процесі емоційної підтримки дитини раннього віку – згідно з Моделлю оцінки потреб дитини та її сім'ї, розробленою на основі аналогічної моделі Департаменту охорони здоров'я Об'єднаного Королівства Великої Британії та Ірландії, саме батьківський потенціал і соціально-емоційне середовище родини суттєво впливають на задоволення потреб дитини в емоційній безпеці, турботі та взаєморозумінні (Зверева, Кияниця, Кузьмінський, Петрочко, 2010). Активна участь родини є джерелом емоційного тепла, умовою для формування в дитини соціальних навичок, моральних орієнтирів та емоційної стійкості, що особливо важливо в умовах НС. Забезпечення даної педагогічної умови є необхідним компонентом системної підтримки дитини, як це підкреслюється в концептуальній матриці Моделі оцінки.

5. Професійна підготовка педагогів і спеціалістів до роботи з дітьми та родинами у

кризових ситуаціях – реалізується у межах трьох взаємопов'язаних напрямів: теоретичного, ціннісно-мотиваційного та практичного (Матішак, Скоморовська, 2024).

Однією з ефективних складових професійної підготовки педагогів дошкільної освіти є використання спеціалізованих програм, розроблених для педагогічної підтримки дітей раннього віку в умовах кризових ситуацій, таких як програма «Гратися і не боятися», створена в рамках проєкту Дитячого фонду ООН UNICEF «Забезпечення безперервності навчання та розвитку дітей дошкільного віку в умовах кризи в Україні». Програма надає педагогам практичні методики та інструменти для створення безпечного і підтримуючого середовища в якому дитина може вільно виражати свої емоції, знімати тривогу та відновлювати внутрішню рівновагу.

Висновки. У ході наукового дослідження було здійснено теоретичне обґрунтування принципів і механізмів педагогічного супроводження дітей раннього віку, які постраждали внаслідок надзвичайних ситуацій, зокрема воєнних дій в Україні. Встановлено, що ранній вік є найбільш чутливим періодом у психічному, емоційному та соціальному розвитку дитини, а тому своєчасна педагогічна підтримка виступає важливим чинником відновлення відчуття безпеки та стабілізації емоційного стану. У таких умовах педагог постає організатором освітнього процесу та посередником між внутрішнім світом дитини та навколишньою реальністю, що дозволяє створити безпечний простір для поступового відновлення й зцілення через діяльність, гру та спілкування. Такий підхід визначає систему принципів і механізмів педагогічного супроводу, що забезпечують гармонізацію розвитку дитини й підтримку її адаптаційних можливостей.

Практичне значення результатів наукового дослідження вбачаємо у можливості їх використання у діяльності вихователів закладів дошкільної освіти, психологів, соціальних педагогів, а також у роботі з батьками для створення безпечного освітнього середовища й ефективної організації емоційної підтримки дітей раннього віку.

Перспективними напрямками майбутніх досліджень є розроблення програм і методичних рекомендацій для фахівців дошкільної освіти, спрямованих на педагогічну підтримку дітей раннього віку в кризових умовах, а також у проведенні емпіричних досліджень ефективності запропонованих принципів і механізмів супроводу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти). Нова редакція. 12.01.21 року. URL: <https://surl.lu/ndwjjs>. (дата звернення: 22.08.2025).
2. Завацька Л. М. Сім'я, яка перебуває в складних життєвих обставинах, як об'єкт соціально-педагогічного патронажу. Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Соціальна педагогіка. 2011. № 17. URL: <https://surl.lu/xpknbz> (дата звернення: 24.11.2025).
3. Закон України «Про освіту» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38-39, ст.380). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 24.11.2025).
4. Закон України «Про дошкільну освіту» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2024, № 42, ст.258). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text> (дата звернення: 24.11.2025).
5. Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006, № 2-3, ст.36). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15/ed20180831#n48> (дата звернення: 24.11.2025).
6. Зданевич Л. Можливості соціально-педагогічного патронату в роботі з дезадаптованими дошкільниками. Вісник Інституту розвитку дитини. Серія: Філософія, педагогіка, психологія. 2013. №29. С. 60–64.
7. Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, № 23, ст.176). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text> (дата звернення: 24.11.2025).
8. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 28, ст.250). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 24.11.2025).
9. Зверєва І. Д., Кияниця З. П., Кузьмінський В. О., Петрочко Ж. В. Оцінка потреб дитини та її сім'ї: від теорії до практики: Навч. посіб.: У 2-х част. К.: «Кожній дитині», 2010. Част. І. 224 с.
10. Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку. Національна академія педагогічних наук України. К., 2020. 44 с.
11. Лист Міністерства освіти і науки України «Про рекомендації для працівників закладів дошкільної освіти на період дії воєнного стану в Україні» (м. Київ від 02 квітня 2022 р. № 1/3845-22). URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-rekomendaciyi-dlya-pracivnikov-zakladiv-doshkilnoyi-osviti-na-period-diyi-voyennogo-stanu-v-ukrayini> (дата звернення: 24.11.2025).
12. Матішак М., Скоморовська І. Підготовка майбутніх вихователів ЗДО до психоемоційної підтримки дітей раннього і дошкільного віку. Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Педагогіка. Психологія», Вип. 5, 2024. С. 98-104. DOI: <https://doi.org/10.32782/academ-ped.psych-2024-1.15>
13. Навчання через гру та діяльнісний підхід: огляд доказів. (Біла книга). The LEGO Foundation, DK, 2017. URL: https://cms.learningthroughplay.com/media/byrpfw3p/навчання-через-гру-та-діяльніснийпідхід-4-2017_ltp-a-review-of-the-evidence_ua.pdf (дата звернення: 24.11.2025).
14. Наказ Міністерства внутрішніх справ «Про затвердження Класифікаційних ознак надзвичайних ситуацій» (Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 28 серпня 2018 р. за № 969/32421). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0969-18#Text> (дата звернення: 24.11.2025).
15. Половіна О. А., Кондратець І.В., Шинкар Т. Ю. Психолого-педагогічний супровід розвитку дитини раннього віку: принципи підготовки фахівців. Preschool and primary education in European integration and national dimensions: scientific monograph. Baltija Publishing, Latvia, Riga, Latvia. 2023. URL: <https://surl.cc/zfcibz>. (дата звернення: 22.08.2025).
16. Половіна О., Науменко М. (2025). Педагогічний патронаж сімей з дітьми раннього віку в умовах соціально-політичної кризи. Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка, (43 (1) С. 86–93. <https://doi.org/10.28925/2311-2409.2025.4311>
17. Психолого-педагогічний супровід розвитку особистості дитини в умовах закладу дошкільної освіти і сім'ї: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф., м. Умань, 25 листопад 2021 р. / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т ім. П. Тичини; [голов. ред.: Іщенко Л. В., Карнаух Л. П.; ред. кол.: Дука Т. М., Мельникова О. М., Підлипняк І. Ю. та ін. Умань: Візаві, 2021. 194 с.
18. Розпорядження, Концепція від 11.08.2025 № 840-р «Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми «Молодь України: покоління стійкості – 2030». URL: <https://surl.lu/ndwjjs> (дата звернення: 10.08.2025).

19. Скоробогатова А. О. Рекомендації щодо здійснення дошкільної освіти на період воєнного стану. URL: <https://vseosvita.ua/library/rekomendatsii-shchodo-zdiisnennia-doshkilnoi-osvity-na-period-voiennoho-stanu-840177.html> (дата звернення: 24.11.2025).

20. Федорова М. А. Взаємодія закладу дошкільної освіти і сім'ї у розвитку відображувальної гри дітей. Нові технології навчання: збірник наукових праць. ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти». Вип. 96. Київ, 2022. С. 119–124.

21. Шадюк О. І. Педагогічні умови адаптації дітей раннього віку до умов ЗДО в умовах воєнного стану. Наукові записки [Укр. держ. університету імені Михайла Драгоманова]. Серія: Педагогічні науки: [збірник наукових статей] / МОН України, УДУ імені Михайла Драгоманова; упор. Л. Л. Макаренко. Київ: «Гельветика», Вип. CLIX (159), 2025. С. 139–146.

22. Zosh J. M., Hopkins E. J., Jensen H., Liu C., Neale D., Hirsh-Pasek K., Solis S. L., & Whitebread D. (2017). Learning through play: a review of the evidence (white paper). The LEGO Foundation, DK. paper. DK. 40 p.

REFERENCES

Bazovyi komponent doshkilnoi osvity (Derzhavnyi standart doshkilnoi osvity). Nova redaktsiia. 12.01.21 roku. URL: <https://surl.lu/ndwjjs> (data zvernennia: 22.08.2025).

Zavatska L. M. (2011). Simia, yaka perebuvaie v skladnykh zhyttievykh obstavynakh, yak ob'iekt sotsialno-pedahohichnoho patronazhu. Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Serii: Sotsialna pedahohika. № 17. URL: <https://surl.lu/xpknbz> (data zvernennia: 24.11.2025).

Zakon Ukrainy «Pro osvitu» (Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR), 2017, № 38-39, st.380). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (data zvernennia: 24.11.2025).

Zakon Ukrainy «Pro doshkilnu osvitu» (Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR), 2024, № 42, st.258). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text> (data zvernennia: 24.11.2025).

Zakon Ukrainy «Pro reabilitatsiiu osib z invalidnistiu v Ukraini» (Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 2006, № 2-3, st.36). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15/ed20180831#n48> (data zvernennia: 24.11.2025).

Zdanevych L. (2013). Mozhlyvosti sotsialno-pedahohichnoho patronatu v roboti z dezadaptovanykh doshkilnykamy. Visnyk Instytutu rozvytku dytyny. Serii: Filosofii, pedahohika, psykholohiia. №29, 60–64.

Zakon Ukrainy «Pro pravovyi rezhym nadzvychainoho stanu» (Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 2000, № 23, st.176). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text> (data zvernennia: 24.11.2025).

Zakon Ukrainy «Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu» (Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR), 2015, № 28, st.250). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (data zvernennia: 24.11.2025).

Zvierieva I. D., Kyianytsia Z. P., Kuzminskyi V. O., & Petrochko Zh. V. (2010). Otsinka potreb dytyny ta yii simi: vid teorii do praktyky: Navch. posib.: U 2-kh chast. K.: «Kozhnii dytyni», Chast. I. 224 s.

Kontseptsii osvity ditei rannoho ta doshkilnoho viku (2020). Natsionalna akademiia pedahohichnykh nauk Ukrainy. K., 44 s.

Lyst Ministerstva osvity i nauky Ukrainy «Pro rekomendatsii dlia pratsivnykiv zakladiv doshkilnoi osvity na period dii voiennoho stanu v Ukraini» (m. Kyiv vid 02 kvitnia 2022 r. № 1/3845-22). URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-rekomendatsiyi-dlya-pracivnykiv-zakladiv-doshkilnoyi-osvity-na-period-diyi-voyennogo-stanu-v-ukrayini> (data zvernennia: 24.11.2025).

Matishak M., & Skomorovska I. (2024). Pidhotovka maibutnikh vykhovateliv ZDO do psykhoemotsiinoi pidtrymky ditei rannoho i doshkilnoho viku. Naukovyi visnyk Vinnytskoi akademii bezperervnoi osvity. Serii «Pedahohika. Psykholohiia», Vyp. 5, 98–104. <https://doi.org/10.32782/academ-ped.psyh-2024-1.15>

Navchannia cherez hru ta diialnisnyi pidkhid: ohliad dokaziv (2017). Bila knyha. The LEGO Foundation, DK. URL: https://cms.learningthroughplay.com/media/byrpfw3p/навчання-через-гру-та-діяльнісний-підхід-4-2017_ltp-a-review-of-the-evidence_ua.pdf (data zvernennia: 24.11.2025).

Nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav «Pro zatverdzhennia Klasyfikatsiinykh oznak nadzvychainykh sytuatsii» (Zareiestrovano v Ministerstvi yustytzii Ukrainy 28 serpnia 2018 r. za № 969/32421). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0969-18#Text> (data zvernennia: 24.11.2025).

Polovina O. A., Kondratets I.V., & Shynkar T. Yu. (2023). Psykholoho-pedahohichniy suprovid rozvytku dytyny rannoho viku: pryntsyipy pidhotovky fakhivtsiv. Preschool and primary education in European integration and national dimensions: scientific monograph. Baltija Publishing, Latvia, Riga, Latvia. URL: <https://surli.cc/zfcibz> (data zvernennia: 22.08.2025).

Polovina O., & Naumenko M. (2025). Pedahohichnyi patronazh simej z ditmy rannoho viku v umovakh sotsialno-politychnoi kryzy. Pedahohichna osvita: Teoriia i praktyka. Psykholohiia. Pedahohika, (43 (1), 86–93. <https://doi.org/10.28925/2311-2409.2025.4311>

Psykhologo-pedahohichnyi suprovid rozvytku osobystosti dytyny v umovakh zakladu doshkilnoi osvity i simi (2021). Materialy III Vseukr. nauk.-prakt. konf., m. Uman, 25 lystopad 2021 r. / MON Ukrainy, Umanskyi derzh. ped. un-t im. P. Tychyny; [holov. red.: Ishchenko L. V., Karnaukh L. P.; red. kol.: Duka T. M., Melnykova O. M., Pidlypniak I. Yu. ta in.. Uman: Vizavi. 194 s.

Rozporiadzhennia, Kontseptsiiia vid 11.08.2025 № 840-r «Pro skhvalennia Kontseptsii Derzhavnoi tsilovoi sotsialnoi prohramy «Molod Ukrainy: pokolinnia stiikosti – 2030». URL: <https://surl.lu/ndwjjs> (data zvernennia: 10.08.2025).

Skorobohatova A. O. Rekomendatsii shchodo zdiisnennia doshkilnoi osvity na period voiennoho stanu. URL: <https://vseosvita.ua/library/rekomendatsii-shchodo-zdiisnennia-doshkilnoi-osvity-na-period-voiennoho-stanu-840177.html> (data zvernennia: 24.11.2025).

Fedorova M. A. (2022). Vzaiemodiia zakladu doshkilnoi osvity i simi u rozvytku vidobrazhuvanoi hry ditei. Novi tekhnolohii navchannia: zbirnyk naukovykh prats. DNU «Instytut modernizatsii zmistu osvity». Vyp. 96. Kyiv, 119–124.

Shadiuk O. I. (2025). Pedahohichni umovy adaptatsii ditei rannoho viku do umov ZDO v umovakh voiennoho stanu. Naukovi zapysky [Ukr. derzh. universytetu imeni Mykhaila Drahomanova]. Ser. Pedahohichni nauky: [zbirnyk naukovykh statei] / MON Ukrainy, UDU imeni Mykhaila Drahomanova; upor. L. L. Makarenko. Kyiv: «Helvetyka», Vyp. SLIX (159), 139–146.

Zosh J. M., Hopkins E. J., Jensen H., Liu C., Neale D., Hirsh-Pasek K., Solis S. L., & Whitebread D. (2017). Learning through play: a review of the evidence (white paper). The LEGO Foundation, DK. paper. DK. 40 p.

Oliha NEHRIL,

Assistant at the Department of Preschool Education
and Social Work, Bogdan Khmelnytsky Melitopol State
Pedagogical University,
59 Naukovoho Mistechka St., 72312, Zaporizhzhia, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0002-5423-0448>
olganegriy19@gmail.com

PEDAGOGICAL SUPPORT FOR YOUNG CHILDREN AFFECTED BY EMERGENCY SITUATIONS: PRINCIPLES AND MECHANISMS

Abstract. *The article examines the principles and mechanisms of pedagogical support for young children affected by emergencies, including the full-scale war in Ukraine. The emphasis is placed on the importance of timely pedagogical assistance as a factor in stabilising the emotional state of young children and restoring their basic sense of safety. The study identifies key principles of pedagogical support for young children affected by emergencies: an individualised approach, unconditional support, partnership-based interaction with the family, as well as consistency and intentionality of pedagogical influence. The presented principles of pedagogical support for young children affected by emergencies were developed and piloted within the international project «Emergency Early Childhood Development Support for Ukrainian Refugees» (ECDUR), initiated and implemented by UNICEF in partnership with the European Association of Service Providers for Persons with Disabilities (EASPD) from December 2022 to December 2023, with national coordinators Imago Foundation (Poland) and FONSS (Romania). The article proposes key mechanisms for implementing pedagogical support for young children affected by emergencies both in early childhood education settings and at home (by parents or caregivers). The author also provides a definition of «pedagogical support for a young child affected by an emergency» as a purposeful process of creating a safe, supportive, and developmentally enriching environment that promotes emotional stabilisation, the formation of trust in the world, and the harmonious development of the child. The practical significance of the study lies in the potential application of its results to the work of early childhood educators, psychologists, social workers, and parents or caregivers, enabling the development of an effective system of support for young children in emergency situations.*

Keywords: *early childhood, young child, pedagogical support, pedagogical assistance, emergency situation, armed conflict.*

Стаття надійшла до редакції: 19.10.2025

Прийнято до друку: 22.11.2025